

4. Мюллер, В. К. (1880–1941). Полный англо-русский словарь = Complete english-russian dictionary: 180000 слов и выражений / В. К. Мюллер. – М. : Эксмо, 2014. – 907 с.
5. Лабунская, В. А. Невербальное поведение: социально-перцептивный подход / В. А. Лабунская. – Ростов н/Дону : Изд-во Рост. гос. ун-та, 1986. – 136 с.
6. Пиз, А. Язык телодвижений: как читать мысли окружающих по их жестам / А. Пиз. – 1-е рус. изд. – М. : Эксмо-Пресс, 2000. – 267 с.
7. Grosse, J. Don't Get Me Wrong!: The Global Gestures Guide / J. Grosse, J. Reker, F. Bong-Kil. – BierkePublishing (Acc.), 2010.
8. Brosnahan, L. Russian and English Nonverbal Communication / L. Brosnahan. – М., 1998.
9. Прохоров, Ю. Е. Русские: коммуникативное поведение : учеб. пособие / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – 6-е изд., стер. – М. : Флинта, 2021. – 328 с.
10. Грейдина, Н. Л. Невербальный деловой английский язык = Nonverbal Business English / Н. Л. Грейдина. – М. : АСТ ; Восток-Запад, 2006. – 133 с.
11. Майол, Э. Эти странные англичане / Э. Майол, Д. Милстед : пер. с англ. И. Тогоевой. – М. : Эгмонт Россия Лтд., 1999. – 72 с.

УДК 811.161.3'42:367'625:398.92:821.161.3-2/-3*А.Макаёнак

ДЗЕЯСЛОЎНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ Ў МОВЕ ТВОРАЎ А. МАКАЁНКА

К. В. Якаўленка

*Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны», Рэспубліка Беларусь*

Навуковы кіраўнік З. У. Шведава

Дадзена граматычная характарыстыка дзеяслоўных фразеалагізмаў мовы твораў А. Макаёнка, якія пераважаюць у мове аўтара, паколькі пазнанне чалавека адбываецца праз ацэнку і ўспрыманне яго дзеянняў і ўчынкаў, што робіць маўленне персанажаў твораў больш моцным, прыгожым і вобразным.

Ключавыя словы: фразеалагізм, дзеянне, час, лад, трыванне, род, лік, асоба.

VERB PHRASEOLOGISMS IN THE LANGUAGE CREATED BY A. MAKAYONK

K. V. Yakaulenko

Francisk Skorina Gomel State University, the Republic of Belarus

Scientific supervisor Z. U. Shvedava

The article gives a grammatical description of the verb phraseology of the language of A. Makayonko's works, which prevail in the language of the author, since the knowledge of a person occurs through the evaluation and perception of his actions and deeds, which makes the speech of the characters of the works stronger, more beautiful and imaginative.

Keywords: phraseology, action, time, mood, tense, gender, number, person.

Дзеяслоўныя фразеалагізмы з'яўляюцца самым шматлікім семантыка-граматычным тыпам фразеалагізмаў мовы твораў любога аўтара, у тым ліку і мовы твораў А. Макаёнка. Перавага дзеяслоўных фразеалагізмаў тлумачыцца тым, што дзеяслоўны апорны кампанент абазначае канкрэтнае фізічнае дзеянне. Паводле В. У. Вінаградава, дзеяслоў «з'яўляецца найбольш складанай, граматычна арганізаванай, адцягненай і ў той жа час найбольш насычанай катэгорыяй, якая адлюст-

роўвае рэчаіснасць», а таксама «з'яўляецца сінтаксічным стрыжнем фразеў-тварэння» [1, с. 511]. Апрача гэтага, пазнанне чалавека адбываецца праз ацэнку і ўспрыманне яго дзеянняў і ўчынкаў. Дзеяслоўныя фразеалагізмы ў мове персанажаў твораў робяць маўленне моцным, прыгожым і вобразным.

Сярод фразеалагізмаў мовы твораў А. Макаёнка (усяго 180 адзінак) да дзеяслоўных адносяцца 83 адзінкі: *абвесці вакол пальца* – ‘спрытна, хітра ашукваць, падманваць каго-небудзь’ [3, с. 34]; *абламаць рогі* – ‘уціхамірыць, утаймаваць, прымусіць каго-небудзь пакарыцца’ [2, с. 209]; *абліваць граззю* – ‘несправядліва абвінавачваць, незаслужана зневажаць’ [2, с. 369]; *адбіцца ад рук* – ‘пераставаць слухаць каго-небудзь, падпарадкоўвацца каму-небудзь’ [3, с. 59]; *абуваць у лапці* – ‘паступаць недобрасумленна, ашукваць, хітраваць, падманваць’ [3, с. 72]; *уводзіць у вушы* – ‘расказваць, перадаваць, паведамляць’ [3, с. 143]; *хоць бы хны* – ‘ніяк не рэагуе, не звяртае ўвагі на што-небудзь’ [2, с. 235]; *часаць языком* – ‘гаварыць упустую, пустасловіць’ [3, с. 220]; *языком лапці падплятаць* – ‘хлусіць, падманваць’ [2, с. 347]; *як у ваду глядзеў* – ‘угадаў, нібы загадзя ведаў, нібы прадбачыў што-небудзь’ [2, с. 256] і інш.

Катэгарыяльнае значэнне дзеяслоўных фразеалагізмаў выяўляецца семантычным, сінтаксічным і марфалагічным крытэрыямі. Так, фразеалагізм *даваць прыкурыць* [3, с. 58] належыць да дзеяслоўных, таму што, па-першае, ён абазначае дзеянне, якое перадаецца дзеяслоўным словазлучэннем ‘суро́ва распраўляцца з кім-небудзь, біць, караць каго-небудзь’, па-другое, граматычным цэнтрам фразеалагізма з’яўляецца дзеяслоўны кампанент, які выступае носьбітам формаў часу (*даю, даваў, дам* і інш.), ладу (*дай, даў бы* і інш.), трывання (*даваць прыкурыць* – *даць прыкурыць*), роду (*даў, дала* і інш.), ліку (*дам, дадзім* і інш.), па-трэцяе, гэты выраз выконвае сінтаксічную функцыю выказніка.

Дзеяслоўныя фразеалагізмы выражаюць дзеянне ў катэгорыях часу, ладу, трывання, роду, ліку, асобы.

Катэгорыя трывання ўласціва ўсім дзеяслоўным фразеалагізмам, апрача тых, у якіх няма галоўнага кампанента-дзеяслова. Пераважная большасць з ідыём мае суадносныя пары закончанага і незакончанага трывання, напрыклад: *абвесці вакол пальца/абводзіць вакол пальца* [3, с. 34]; *абламаць рогі/ абламваць рогі* [2, с. 209]; *даваць слова/даць слова* [3, с. 161].

Катэгорыя трывання цесна звязана з катэгорыяй часу дзеясловаў. Фразеалагізмы незакончанага трывання маюць формы цяперашняга часу. Напрыклад, у сказе: *А некаторыя так ірвуцца, так локцямі штурхаюцца, адзін другога грызуюць, кусаюць, ліжуць, плююць, апырскваюць духамі і абліваюць граззю* («Трыбунал») [2, с. 369] фразеалагізм *абліваюць граззю* мае формы цяперашняга часу, як і іншыя фразеалагізмы, напрыклад: *не знаходзіць сабе месца ў кантэксте: Нейкі сам не свой. Месца сабе не знаходзіць.* («Трыбунал») [2, с. 343]; *не спускаць вачэй* у сказе: *А з такіх, як Гарошка, нельга вачэй спускаць.* («Выбачайце, калі ласка») [2, с. 93]; *часаць языком* у сказе: *А ты тут, балаболка, язык чэшаеш.* («Верачка») [3, с. 220] і інш. Фразеалагізмы закончанага трывання маюць формы будучага простага часу, напрыклад: *абламаць рогі – Нічога. Абломім і яму рогі.* («Каб людзі не журыліся») [2, с. 209]; *зламаць сабе шыю – Ты глядзі, Моцкін, зломіш сабе шыю.* («Выбачайце, калі ласка») [2, с. 103].

Паводле В. У. Вінаградава, катэгорыя асобы з’яўляецца «фундаментам выказнікавасці» і ўласціва ўсім дзеяслоўным фразеалагізмам, здольным рэалізоўвацца ў цяперашнім і будучым часе [4, с. 452]. Большасць фразеалагізмаў ужываецца ва ўсіх трох асобах адзіночнага і множнага ліку: *кашы не звару, кашы не зварыш, кашы не*

зварым, кашы не зварыць і г. д., сядзіш у пячонках, сядзіць у пячонках, сядзяць у пячонках і г. д.

Фразеалагізмы адмоўна-ацэначнага значэння выкарыстоўваюцца звычайна ў форме 2-й і 3-й асобы: *лынды б'еш, лынды б'е*. У дадзеным выпадку гаворачая асоба адмоўна характарызуе іншых асоб, а не сябе, напрыклад: *Становішча ў нас не такое, каб патураць аматарам біць лынды* [2, с. 187].

Катэгорыя ладу абазначае адносіны дзеяння да рэчаіснасці. Выдзяляюцца тры лады: абвесны, які выступае як нулявая граматычная катэгорыя без спецыфічных марфалагічных паказчыкаў (*біць адбой – б'ю, б'еш, біла, білі і г. д.*); загадны, які не мае формаў часу і несумяшчальны з якаснай характарыстыкай (*задаць перцу: «Вы яму задайце перцу» («Каб людзі не журыліся»*) [2, с. 171]); умоўны, які выражаецца ў форме прошлага часу з часціцай *бы (б)*, напрыклад, у сказе *Каб ні ранкам, ні вечарам спакою не было б, каб дух займала!* («Таблетку пад язык») [3, с. 9].

Катэгорыя роду ўласціва формам прошлага часу абвеснага ладу і ўмоўнаму ладу, напрыклад: *прышчаміць хвост* [2, с. 132] – прышчаміў (-ла) хвост; *пусціць на вецер* – пусціў (-ла) на вецер [3, с. 78].

Катэгорыю ліку маюць усе дзеяслоўныя фразеалагізмы твораў А. Макаёнка, напрыклад: *разводзіш (-яць) сырасць, дае (-юць) слова, дзярэш (-уць) скуру і г. д.*

Пераважная большасць дзеяслоўных фразеалагізмаў мовы твораў А. Макаёнка адносіцца да зменных і мае поўную або абмежаваную парадыгму. Але ёсць і нязменныя фразеалагізмы, якія залежаць ад некаторых фактараў, што стрымліваюць іх зменнасць. Напрыклад, выраз *як у ваду глядзеў* [2, с. 256] з'яўляецца нязменным, бо мае структуру параўнальнага звароту і абмяжоўвае парадыгму толькі родавымі і лікавымі формамі: *як у ваду глядзеў* (-ла, лі). Таксама да нязменных адносіцца безасабовы фразеалагізм *не гарыць* – «*Ну і што. Пачакаем. Не гарыць жа*» [2, с. 246]. Сустракаюцца фразеалагізмы, якія ўжываюцца ў неазначальнай форме, бо рэалізуюць сваё значэнне пры строга акрэсленых словах-суправаджальніках, напрыклад: *не магчы дабраць розуму* – «*Ніяк не магу дабраць розуму*» [3, с. 27].

Такім чынам, дзеяслоўныя фразеалагізмы мовы драматычных твораў А. Макаёнка складаюць шматлікую групу (83 адзінкі) і выражаюць дзеянне ў катэгорыях часу, ладу, трывання, роду, ліку, асобы. Пераважная большасць фразеалагізмаў мовы твораў А. Макаёнка мае суадносныя пары закончанага і незакончанага трывання. Амаль усе фразеалагізмы ўжываюцца ва ўсіх трох асобах адзіночнага і множнага ліку. Усе фразеалагізмы маюць пэўны лад (абвесны, загадны, умоўны), катэгорыю ліку і роду, якая ўласціва формам прошлага часу абвеснага і ўмоўнага ладу. Дзеяслоўныя фразеалагізмы адносяцца да зменных і маюць поўную або абмежаваную парадыгму. Але сустракаюцца і нязменныя выразы, якія залежаць ад некаторых фактараў, што стрымліваюць іх зменнасць.

Літаратура

1. Виноградов, В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове : учеб. пособие / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1972. – 614 с.
2. Макаёнак, А. Выбраныя творы : у 2 т. / А. Макаёнак. – Мінск : Мастац. літ., 1980. – Т. 1: П'есы. – 384 с.
3. Макаёнак, А. Выбраныя творы: у 2 т. / А. Макаёнак. – Мінск : Мастац. літ., 1980. – Т. 2: П'есы. Сцэны сельскага жыцця. Аднаактоўкі. Гумарэскі. Фельетоны. Артыкулы. – 376 с.